

BFT

VICTOR DE MEYERE

DE VLAAMSCHE VOLKSKUNST

MEUBELN, PLATEELWERK EN PORSELEIN,
IJZER-, KOPER- EN TINWERK, GLASWERK, VLECHTWERK,
SCHILDERKUNST, SNIJ-, BOETSEER- EN BEELDHOUWERK,
VOLKSPRENTEN, GODSDIENSTIGE HUISVERSIERINGEN,
KNIPWERK, HUISELIJKE WERKEN,
JUWEELEN, SNUISTERIJEN

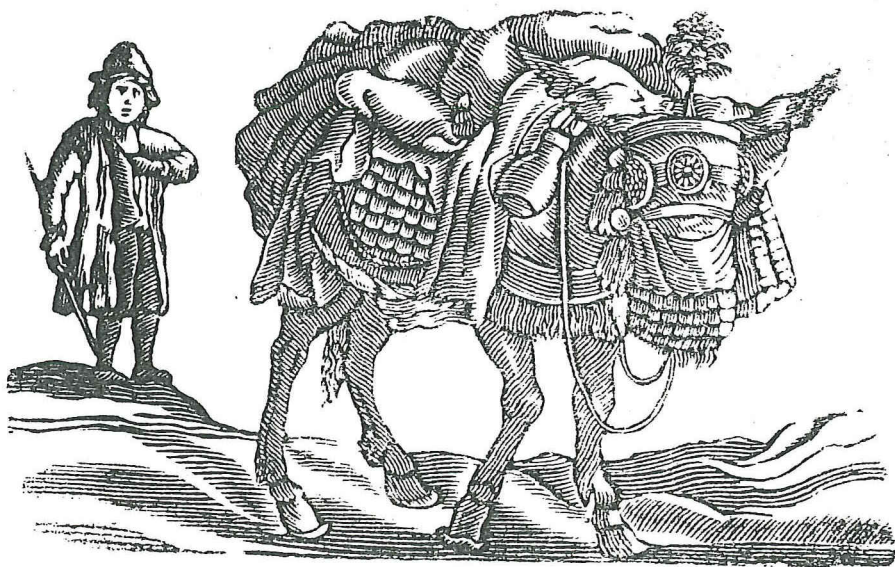
III

IJzer-, Koper- en Tinwerk

Het Vlaamsche ijzer- en koperwerk werd, te allen tijde, zeer gewaardeerd, om de sierlijkheid waarmede het zich aanpaste bij meubelen en andere voorwerpen, waarvoor het als ornament moest dienen. 't Was wel zwaar van lijn, maar dat juist harmonieerde heel en al met de massieve eikenhouten kasten en kisten.

Wij kennen en roemen enkele pronkstukken, die ons van uit vroeger eeuwen zijn overgebleven, zooals, om er maar een te noemen: de pomp van Quinten Matsijs op de Handschoenmarkt te Antwerpen. Men heeft wel eens beweerd, dat dergelijke produkten, door hunnen aard, buiten het kader van de Volkskunst vallen. Ik heb ook een tijdlang in deze meening gedeeld, maar, bij nader onderzoek, kwam ik tot de overtuiging dat zij wel degelijk tot de Volkskunst dienen gerekend. Zij werden vervaardigd door eenvoudige am-

bachtslieden, zonder kunstopleiding, die zich alleen door hun eigen smaak lieten leiden. De meeste der van ijzer gesmede pronkstukken, die thans de openbare plaatsen versieren of in musea zijn uitgestald, waren voorheen eenvoudige gebruiksvoorwerpen. Zoo het ijzerwerk van de pomp van Quinten Matsijs, dat vroeger op de Groote Markt als versiering diende van een bornput ten gebruike van de onmiddellijke buurt. Men

102. SPAANSCH E MULLEZELDRIJVER.

Houtsnede uit het oude Fonds Brepols van Turnhout
(verzamelingen Museum voor Folklore, Antwerpen).

103. UIT „GULLIVER”.
Houtsnede uit het oude fonds Brepols van
Turnhout (verzamelingen Museum voor
Folklore, Antwerpen).

ringen staven op zoogezegde „afdoende bewijzen”. ’t Zijn al theorieën die in later tijd werden voorgebracht. Wel werden deze gevolgd door de bouwmeesters voor de plans van kerken, stadhuizen en voorname gebouwen, maar bij het oprichten van burgerswoningen waren de ambachtslieden alleen aan ’t woord. Zij gingen voort op eigen ingeving. Een onderzoek gedaan bij kleine smeden, die, vóór den oorlog, nog alom in Vlaanderen in stad en dorp te vinden waren, staft zulks. Zij werkten nog volgens de ouderlijke tradities en van esthetische beginselen, gesteund op de leer van de proporties, was geen sprake.

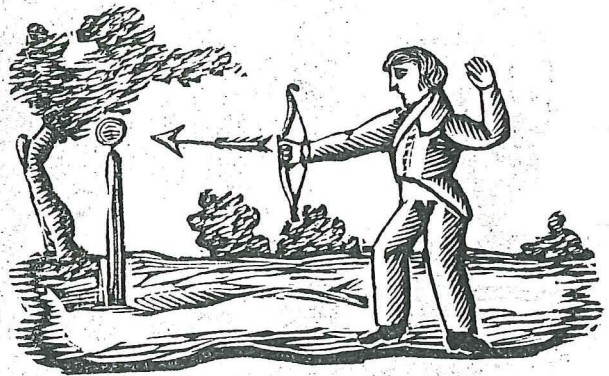
Een hunner zegde mij:

„Ik smeed alleen met mijn hart. Regels?

putte er het water door middel van een stang met emmer. Daarvan getuigen de *Antwerpsche Requestboeken* fol. 90: „Quinten Metsijs in „sijnen tijdt grofsmit zijnde, heeft den consti- „gen borneput gemaekt voor de stadt van Ant- „werpen, die in voorleden tijde in ’t middel op „de Groote Merckt plach te staen, verciert bo- „ven op met eenen Brabon, ende in tronde „met wildemannen ende wildewijven, al van „ijser.” (1)

Dergelijke werken waren volkomen volkskunst, evenals de belegsels van kasten en kisten, deuren en ramen, alsmede de sloten en sleutels — diegene van het Gothiek tijdperk waren vooral opmerkelijk. De smeden van stad en dorp, die ze vervaardigden, lieten zich vooral leiden door hun fantasie en verruimden derwijze voortdurend de geijkte regels van den heerschenden stijl.

En waar wij hier gewagen van zuivere volkskunst, dus van het werk van eenvoudige ambachtslieden, zullen wij geenszins wijzen op zekere regels waaraan zij gehoorzaamden, of op geometrische verhoudingen die zij slaafsch volgden, zooals velen meenen en daarbij hun bewe-

104. DE JONGE SCHUTTER.
Houtsnede uit het oude fonds Brepols van
Turnhout (verzamelingen Museum voor
Folklore, Antwerpen).

(1) F. H. MERTENS en TORFS: „Geschiedenis van Antwerpen”, deel IV.

Als er bestaan, leven zij onbewust in mijn hoofd. Mijn passer heb ik in mijn oog."

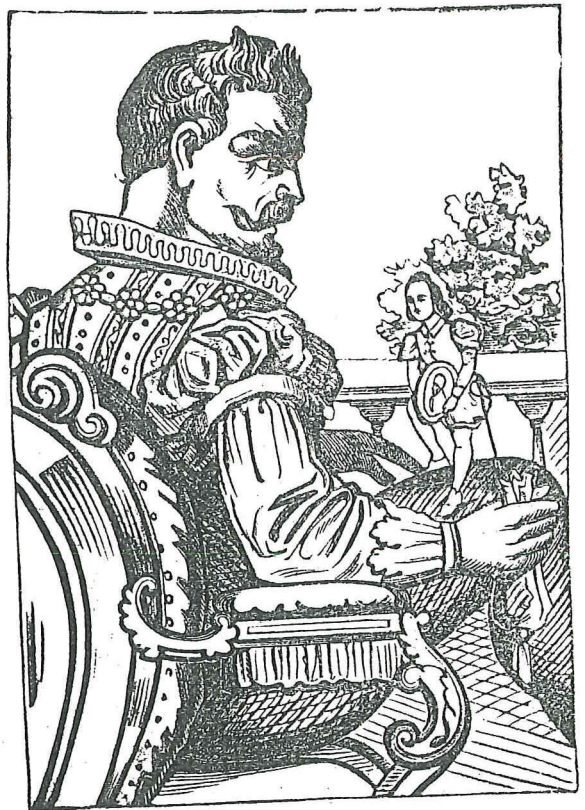
Ik besluit dus: voor belangrijke werken, zooals kathedralen en voorname meesterswoningen, werkte de smid naar de plans en onder toezicht van den bouwmeester; bij werk van minder belang, kleine burgershuizen, hoeven en werkhuizen, ging hij voort op eigen smaak en kunde.

In het Renaissance-tijdvak vooral kunnen wij vaststellen dat de kunstzin van den smid zich voortdurend wijzigde en louterde, naar de hernieuwing in stijl en bouwtrant, beïnvloed door het werk der groote architecten. Vele balkons, deurkloppers, trapleuningen, enz., leveren er, ten dage, nog het sprekend bewijs van. De stielman had maar één doel, en, van de meet af, werd hem daarop gewezen door den meester-smid: niet schaden aan de schoonheid van het geheel, de harmonie tusschen voorwerp en dienend ornament niet verbreken.

En deze traditie bleef in latere eeuwen behouden, zelfs wanneer de verschillende elkaar opvolgende Fransche stijlen gansch Europa overheerschten. Onze Vlaamsche werklieden inspireerden zich stellig op die stijlen, maar hun ornamenten, al pasten zij er altijd volkomen bij aan, droegen een eigen karakter, het stempel van stam en ras.

De volkskunstenaar bewoog zich vooral in de allerlaagste lagen van het volk. Al werd hij ook gelast met het maken van allerhande voorwerpen van dagelijksch gebruik voor rijke lui, zijn fantasie kon hij het best den vrijen teugel geven wanneer het hem gegeven was te werken voor de nederigen. Dan vervaarde hij de bestelde voorwerpen, grieveu, werktuigen met koesterende handen, opdat ze met liefde zouden gebruikt worden. Hij versierde ze met hart en ziel; zijn aangeboren behoefte aan schoonheid welde voortdurend op.

In allereerste plaats richtte men zich tot hem voor het vervaardigen van toestellen voor verwarming en verlichting.

105. UIT GULLIVER.

Houtsnede uit het oude fonds Brepols van Turnhout (verzamelingen Museum voor Folklore, Antwerpen).

106. DAME IN DEN TUIN.

Houtsnede uit het oude fonds Brepols van Turnhout (verzamelingen Museum voor Folklore, Antwerpen).

107. UIT GULLIVER.

Houtsnede uit het oude fonds Brepols van Turnhout (Verzamelingen Museum voor Folklore, Antwerpen).

zoodat deze ook boven de haardvlammen konden verwarmd worden. *Strijkijzers*, heel dikwijls met koperen versiersels, dienden zowel tot ornament van den haard als tot geregeld gebruik.

Wijzen wij nog op de *haard- of rookplaten* met ander bijhoorend alaam, zooals de vuurijzers, ook vuurbokken geheeten, waarop de houtblokken werden neergelegd. De haardplaten, die vooral bestemd waren tot bescherming van den schouwmuur, waren doorgaans versierd met merkwaardige voorstellingen, meestal naar onderwerpen ontleend aan de Bijbelsche geschiedenis; ook al eens boertige of alledaagsche huiselijke tooneelen, zooals de *Strijd om de Broek*, uit het „Museum Claes” te Antwerpen. Vijf vrouwen vechten om een broek; terwijl de man op zijn knieën om de teruggave smeekt, speelt een zesde vrouw op de fluit (1).

(1) Zie artikel L. KESTELOOT in „Album Frans Claes”.

Zoo vinden wij:

Halen: soort hengsels of ijzeren haken voorzien van kettingen of getande strooken ijzer, waaraan men potten en ketels boven het haardvuur hing. Door middel van den ketting of de ijzeren getande strook, die men inkorten of verlengen kon, was het mogelijk ketel of pot hooger of lager te brengen.

Men zal verder een „haal” afgebeeld vinden. Hij hoort toe aan de verzameling van het „Folklore-Museum” van Antwerpen. Wij vestigen de aandacht op het koperen uitgesneden versiersel, voorstellende een galopperend paard; op de ijzeren, getande strook staat het jaartal 1843 vermeld.

Dikwijls onderscheiden zich de halen door een werkelijk artistieke bewerking en in zekere oude kasteelen treft men er nog aan die met de stift gegraveerd zijn.

Vuurblazers, *koolschuppen*, *aschtrekkers* en *roosters* om vruchten boven het haardvuur te drogen, dienen hier vermeld, toestellen die men aan den haalhaak bevestigde en waarin men de potten en pannen zonder hijsch of steel plaatste,

108. VERSCH FRUIT.

Houtsnede uit het oude fonds Brepols van Turnhout (verzamelingen Museum voor Folklore, Antwerpen).

Op andere haardplaten, saamgebracht in 't „Museum Claes”, dat wij hier nog meermalen zullen moeten vermelden, zijn heiligen voorgesteld, o.a. St. Hubertus, St. Sebastiaan, St. Michiel met den draak. Heel dikwijls trof men haardplaten aan met leuzen of spreuken (1). Bijna altijd droegen zij een jaartal (2).

Daar wij hier moeten wijzen op allerhande voorwerpen dienende ter verlichting, ook op diegene van koper vervaardigd, zoodat er niet alleen de smid, maar ook de koperslager, -drijver of -gieter voor aangesproken werd, dienen wij even stil te staan, bij de op elkaar volgende pogingen in Vlaanderen aangewend om de verlichting in de landelijke woning te verbeteren, zonder nochtans de historiek van de verlichting te willen voorbrengen.

De tijd ligt nog zoo ver niet achter ons, dat men zich, voor de verlichting op de boerderij, uitsluitend bepaalde bij de flikkervlam van den haard. Het gebruik van kaarsen was te duur. Zoodra de schemering ingevallen was,

110. HARPSPEL EN ZANG.

Houtsnede uit het oude Fonds Brepols van Turnhout (verzamelingen Museum voor Folklore, Antwerpen).

(2) In een belangrijk opstel over „Koperen, IJzeren, Tinnen en Zilveren Voorwerpen” zegt de heer L. Kesteloot in het „Album Frans Claes”: De jaartallen die op de haardplaten voorkomen, zijn dikwijls misleidend, daar de stijl van de versiering met het bijbehorend jaarcijfer in het geheel niet overeenstemt. De verklaring hiervan ligt voor de hand. Van eenmaal bestaande modellen werden herhaaldelijk een nieuw afgietsel gemaakt en bepaalde men zich met de cijfers te wijzigen in overeenstemming met het tijdstip van gieten.

109. DE KINDERSCHRIK.

Houtsnede uit het oude fonds Brepols van Turnhout (Verzamelingen Museum voor Folklore, Antwerpen).

pookte men het haardvuur op en de vrouwen schaarden zich er dichterbij met hunne spinnewielen en sponnen 't zelfgewonnen vlas. De mannen, achteraan, rookten hun pijp, breiden netten of deden kleuterwerk. Het was het uur der vertelsels.

(1) Op een rookplaat in het „Museum Claes” vonden wij het opschrift:

„Vlammend vuur gezelschap wel.”

Op een schouwplaat:

„Ick age om die winde
„of ick trouwe konde vinden
„het is u een schade dat trouwe
„is lichter dan een pluym.
„Die doet ontrouwe
„werdt verhaven
„ontrouwe loopt overal.”

111. MOEDER KINDERSCHRIK.
Houtsnede uit het oude Fonds Brepols van Turnhout (verzamelings Museum voor Folklore, Antwerpen).

kon geplaatst. — Het „peerken”, dat wij allen nog gekend hebben, is in feite de volmaaktere vorm van de stallamp. In Vlaanderen was het voornamelijk van koper of blik; in Wallonië vooral van tin. Het peerken stond op hoogen voet, zoodat het ook gemakkelijker kon gebruikt worden voor de verlichting van de huiskamer. Een afzonderlijk dicht-gesloten vergaarbakje was er voor de olie voorzien en de wiek liep naar boven langs een bek. Een oor of haak was aan de bovenzijde van het bakje aangebracht, zoodat men het ook in den stal aan den haal of een nagel hangen kon.

Allereerst bleek het wel een voorwerp van zekeren luxus te zijn geweest: ook in de begoede huizen vond men er heel dikwijls welke drie of meer bekken hadden;

112. — DE JACHT.
Houtsnede uit het oude Fonds Brepols van Turnhout (verzamelings Museum voor Folklore, Antwerpen).

dit laatste model werd insgelijks bij het kaartspel in de herberg gebruikt.

Daarnevens dienen ook vermeld: *kaarsepannen*, *kandelaars*, *kaarsendragers*, *profijters*, d.z. *kandelaars* van een bijzonder stelsel, zoodat men de kaars, naarmate zij opbrandde, hooger brengen kon, wat toeliet ook het laatste kaarseindje te benuttigen. Men deed derwijze profijjt aan de kaars. Daarvan de naam: *profijter*. Een aardig systeem van profijjt wordt in het „Museum voor Folklore” tentoongesteld. 't Is een ijzeren stang verwerkt in schroefvorm, die in een houten blok gevestigd zit. De kaars wordt boven in de schroef geplaatst en een soort nagel, die langsheen de opening op en neer kan geschoven, laat toe de kaars hooger op te duwen.

De *lantaarns* waren al vroeg bekend en wel van het allereerste begin van de middeleeuwen af. Zij waren van klein model en vervaardigd uit hout of metaal. Om het licht tegen den wind te beschutten, nam men zijn toevlucht tot perkament, varkensblaas, enz. Later tot ivoor of hoorn, wat reeds een vooruitgang was. Van 1599 af werd daartoe het glas algemeen gebruikt. Een plaat van *Bouchardon* in *L'Histoire de l'éclairage des rues de Paris*, toont ons een lantaarnverkooper uit de XVIIIe eeuw. Toenmaals waren de lantaarns cilindervormig, een model dat, zooals men zien kan in het „Museum voor Folklore” te Antwerpen, in Vlaanderen tot in de laatste tijden een voorliefde genoot.

114. JONGE PAARDRIJDERS.

Houtsneede uit het oude Fonds Brepols van Turnhout (verzamelingen Museum voor Folklore, Antwerpen).

113. KINDERSCHRIK.

Houtsneede uit het oude Fonds Brepols van Turnhout (verzamelingen Museum voor Folklore, Antwerpen).

Wij hoeven verder nog de aandacht te vestigen op tal van voorwerpen van ijzer, koper of tin, die insgelijks van traditioneel gebruik waren: *hostieijzers van staal*; *wafelijzers van ijzer of koper* (zij waren versierd met gegraveerde volksmotieven: bloempotten, hanen, rozen of andere bloemen; soms droegen zij ook naamletters); *broodhaken*, die men aan den arm hechtte om boterhammen te snijden; *tafelplankjes* (in het „Museum voor Folklore” te Antwerpen bevindt zich een dergelijk plankje met het opschrift: *Ik dien om de tafel niet te laten brand(en), maar pas op als ik blink, dat ge mij niet*

115. BLAUWBAARD.

Houtsnede uit het oude Fonds Brepols van Turnhout (verzamelingen Museum voor Folklore, Antwerpen).

tijdschrift „Le pays Lorrain” stichtte, wijdde een studie aan de oude Lorreinsche voetwarmers, die, voor wat den vorm betreft, heel en al met de Vlaamsche overeenstemden. Alleen het mes, of koteraar, dienende tot het oprakelen van het houtvuur, was er doorgaans rijk geornamenteerd, waar de onze heel eenvoudig bleven. De vormen van de potten, die thans nog in onze streken voorkomen, vinden wij reeds in het begin der XIIIe eeuw. Op meerdere schilderijen van de oude Vlaamsche meesters staan er zulkdanige afgebeeld. In welk tijdstip de huidige vorm in zwang kwam, kan niet met zekerheid bepaald. Voorzeker werden, in den allereersten tijd, allerhande min of meer geschikte voorwerpen als zoodanig gebezigd. Naast den vuurpot of lollepot, hadden wij ook de *vuurpan* of *vuurtest* (vuurteil, wanneer hij van bakaarde was). Hij werd in de herbergen op tafel geplaatst; de bezoekers kwamen er hun pijp aansteken. Al deze voorwerpen waren in Vlaanderen vóór een dertigtal jaren nog alom in gebruik.

Wij mogen dit hoofdstuk niet sluiten zonder te spreken over het tinwerk dat eens, zij het dan niet in overvloed dan toch door enkele stukken in elk Vlaamsch huisgezin aanwezig was. Men bleek te allen tijde fier op

schant; *vorken*, *lepels* (meestal van ijzer); *koperen schuimspanen*; *roosters van ijzer*, *bussen voor zwavelhoutjes*, *bluschpotten* (van koper) en *bedwarmers* (van koper met houten steel), meestal geslagen werk dat traditioneel werd versierd.

Op een bedwarmer of bedpan of bedverwarmpan van het begin der XVIIe eeuw, toebehoorende aan den heer Frans Claes, staat als opschrift:

*Wylt ghy lang leven,
so ert God voor waer.*

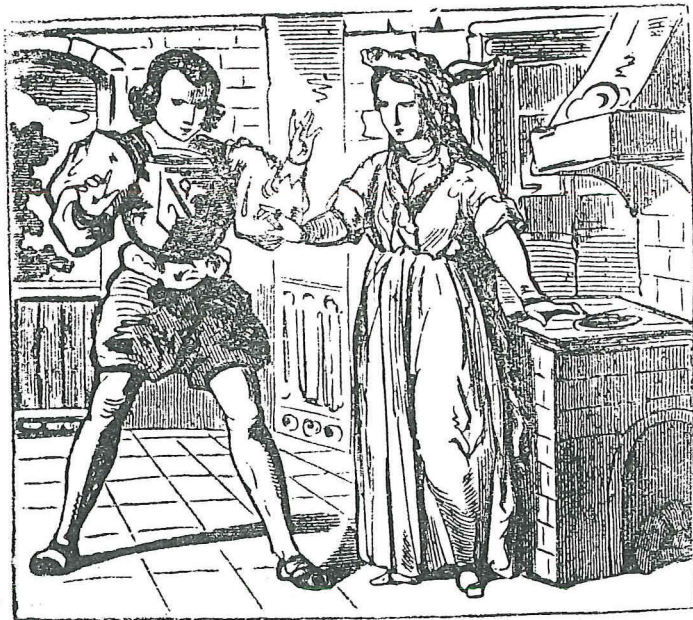
Tot de nederigste en tevens eigenaardigste voorwerpen in het Vlaamsche huisgezin behoorde de *lollepot*, een pot van bakaarde of metaal, waarin men brandende houtskool lei met het doel er de voeten op te verwarmen. *Charles Sadoul*, de gekende folklorist van Nancy, die het folkloristische

116. KINDERSPELEN.

Houtsnede uit het oude Fonds Brepols van Turnhout (verzamelingen Museum voor Folklore, Antwerpen).

de tellooren of andere tinnen voorwerpen die men bezat en stelde ze met liefde ten toon op schouw, in het rek of in de pronk-ruitjeskast. Geregeld elken Zaterdag werden ze zorgvuldig gekuischt, zoodat zij blonken als oud zilver. 't Waren meestal huishoudelijke gerieven: *borden*, diepe en ondiepe, *zoutvaten*, *peperbussen*, *pinten*, *liters*, *peerkens* en *stallampjes* (Waalsch werk), *kandelaars* en *keersepannen*, *soepterrienen* en *rijstpappotten*, *kannen* en *bakschotels*, *koffie-* en *theepotten*. Er waren er van alle slach, van alle maaksel. Fransche, Duitsche, Zwitsersche en Hollandsche typen werden er naast produkten van eigen bodem tentoongesteld. Te Antwerpen, Brussel en in tal van Vlaamsche steden waren in de XVIe, XVIIe en XVIIIe eeuwen gekende tinnegieterswerkplaatsen, gevestigd. In groot getal trof men ze aan in de Waalsche provincies en, te Luik, in het „Musée de la Vie Wallonne”, werd heel de inboedel van een der laatste Waalsche gieterijen volledig in zekerheid gebracht. De hoofdstad van het Walenland is gedurende drie eeuwen het brandpunt dezer nijverheid geweest. Op een gegeven oogenblik telde men er niet minder dan vijftien werkplaatsen, die, op enkele uitzonderingen na,

117. EZELSVEL.

Houtsnede uit het oude Fonds Brepols van Turnhout (verzamelingen Museum voor Folklore, Antwerpen).

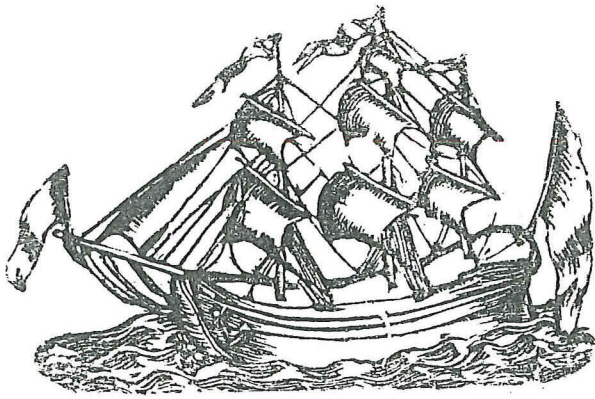
gelegen waren in de rue du Pont. Een viertal werkten nog in het begin van de XXe eeuw; de laatste tot in 1914. Belangrijk is het wel te vernemen, dat de Waalsche tinnegieterijen in bloei bleven tot de uitvaardiging van het Koninklijk Besluit van 10 December 1890, waarbij verboden werd tinnen voorwerpen te verkoopen die moesten dienen tot het gereedmaken van eetwaren, wanneer er lood of koper in het mengsel werd gebruikt. Tot dan toe werden er in Wallonië voorwerpen vervaardigd met het merk „de roos”, die 90 t.h. zuivere tin, 8 t.h. lood, 1.5 t.h. koper en 0.5 t.h. zink inhielden.

118. HET NEERHOF.

Houtsnede uit het oude Fonds Brepols van Turnhout (verzamelingen Museum voor Folklore, Antwerpen).

- (1) Zie „Enquêtes du Musée de la Vie Wallonne”, 1928, blz. 129 en volgende.
 (2) Zie L. KESTRLOOT in het reeds vermeld „Album Frans Claes”.

119. DRIEMASTER

Houtsnede uit het oude Fonds Brepols van Turnhout (verzamelings Museum voor Folklore, Antwerpen).

Het type van de Waalsche stoop, geheeten „li pot d'cinq sopènes (cinq chopines), komt overeen met de Vlaamsche bierstoop, waarvan de kenmerken zijn: lijf in peervorm, geen duidelijk afgeteekende hals, een weinig *gebombeerd* deksel, kleine tuit en duimdruk van het scheel uit één stuk, waar het type van de Fransche pichet — ook dame-Jeanne geheeten in het Walenland — of li bèle-djihène — een nauweren hals heeft en een meer sferisch lijf, terwijl het tevens op hooger en voet staat. Kannen van Duitsche of Zwitsersche herkomst, die, hier in Vlaanderen, wel in mindere mate aangetroffen werden,

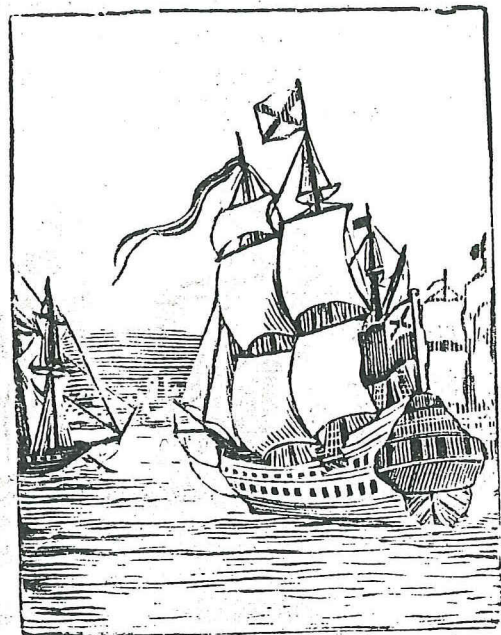
hadden steeds een langen tuit en een verbindingsstang tusschen tuit en romp (1).

Allerhande tinwerk werd verder als prijs gegeven bij de schietingen der gilden (wipschutters en bussers). Zij waren meestal bewerkt door middel van gegraveerde of ingebitelde versieringen.

In het begin van de XIXe eeuw geraakte de tinnengieterij in verval. De boeren en de kleine burgers kochten goedkoop aardewerk als huiselijke voorwerpen, terwijl de begoede families kostelijk porselein of zilverwerk verkozen. Zoo verdwenen stilaan alle tinnen voorwerpen uit de woningen van arm en rijk. Wat niet in de handen van antiquairs of verzamelaars terecht kwam, werd voor de waarde van oud tin opgekocht en onmeedoogend naar den smeltkroes verwezen.

Wij mogen de bespreking van de ijzeren, koperen en tinnen volkskunstprodukten niet sluiten alvorens nog eens even te hebben gewezen op een paar bizondere metaalwerken die in de alleraagste lagen van de volksklas vervaardigd worden: op de ijzeren *ex-voto's*, gemaakt door arme sukkelaars die er geen zilveren of wassen konden kopen of huren — wat ook in sommige kerken van Vlaanderen de gewoonte was, o.a. te Hallaer — en op de blazoenen van de scharenslijpers.

Eigenaardig zijn de ijzeren *ex-voto's*, vooral waar zij de naakte menschelijke gedaanten nabootsen. 't Zijn meestal verwerkte hamerkoppen. Ook werden silhouetten van menschen en dieren in plaatijzer of koper uitgesneden. Deze votieve voorwerpen werden vooral geofferd te Zout-Leeuw (St. Leenaard), te Eppenheim (St. Clemens) en te

120. DRIEMASTER.

Houtsnede uit het oude Fonds Brepols van Turnhout (verz. Mus. v. Folk., Antw.).

(1) Zie L. KESTELOOT in het reeds vermeld „Album Frans Claes”.

Huyseghem (St. Leenaard). De Waalsche folkloristen hebben ze reeds bij de Waalsche folklore ingelijfd, om reden dat, naar zij beweren, het uitsluitend Waalsche bedevaarders zijn die metalen figuurtjes te Huyssinghen offeren, wat geenszins met de waarheid overeenstemt. Daarbij worden Zout-Leeuw en Eppeghem uitsluitend door Vlaamsche bedevaarders bezocht.

Bij deze voorwerpen, die tot de godsdienstige folklore behooren, vermelden wij nog de ijzeren gesmede kronen, die te Grimde op het hoofd worden geplaatst van de bedevaarders lijdend aan hoofdpijnen. Deze kronen, waarvan wij er eene reproduceeren, droegen een koperen sfeer, versierd met een ijzeren kruis bovenop.

121. Uit: HET KIND VAN DEN BANDELING.
Houtsnede uit het oude fonds Brepols van Turnhout
verzamelingen Museum voor Folklore, Antwerpen).

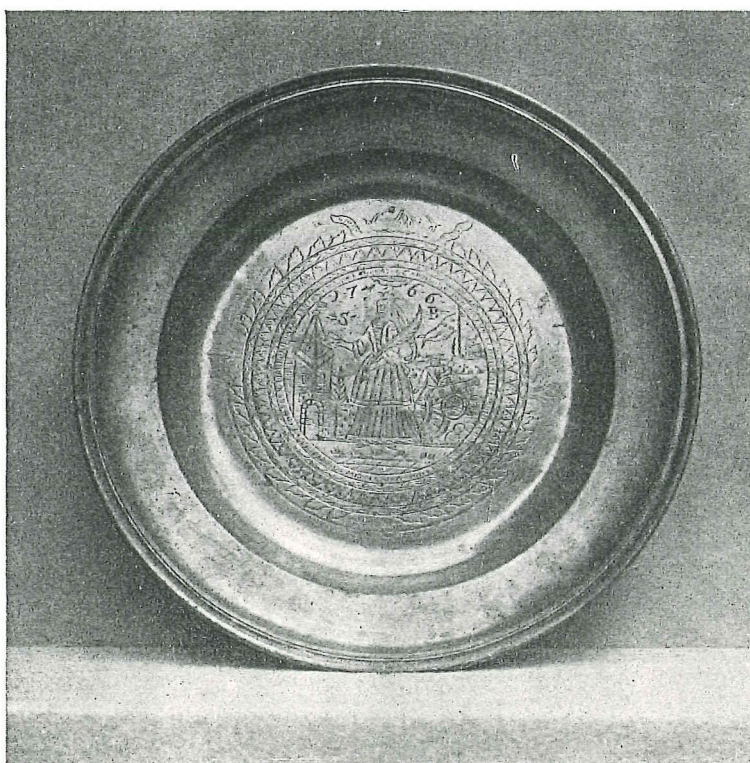
Nog eigenaardiger waren de vroegere blazoentjes van de scharenslijpers. Zij bestonden uit versieringen gemaakt van koperen nagels en door hen zelf bewerkte stukjes koper, die zij langs de wegen vonden. In het „Museum voor Folklore” te Antwerpen bevinden zich twee dergelijke blazoenen. Zij stellen voor: de Fortuin rechtstaande op een wiel op zwarten grond; een paard uit koper gesneden, alsmede een hart met naamletters op groenen grond. Wij geven van beide een reproductie.

57
VOORWERPEN VAN TIN (XVIe EN XVIIe EEUWEN)
Verz. wijlen Frans Claes, Antwerpen

60
TINNEN EN KOPIEREN GERIEVEN
Verz. Bastiaansen, Antwerpen

61
TINNEN SCHOTEL MET GEGRAVEERDE VERSIERSELS
Verz. wijlen E. H. van Heurck, Antwerpen